

AGGRESSION AS A BEHAVIORAL DISORDER IN CHILDREN

Radomir Arsić

Teacher Training Faculty of Prizren-Leposavić, Serbia, radomir.arsic@pr.ac.rs

Hadži Miloš Vidaković

Faculty of sport and Physical Education, Leposavic, Serbia

Abstract: All the research in our country and in the world shows that aggression is being shown more and more in schools. Although the primary function of the school is to educate and provide knowledge to children, new generations are increasingly accepting of aggressive behavior as one of the stereotypical patterns of their behavior in school. In our work we tried to investigate aggression, that is, aggressive behavior as a form of behavioral disorder in our conditions. The fourth grade of primary school was taken as a model and as one of the first milestones in a child's life. As other studies indicate, the most common forms of aggressive behavior at school at this age are verbal aggression and beating, ie physical aggression primarily in boys, but in a much more benign form than in adults. We tried to find a pattern of aggressive behavior at this age and locate where this aggression is manifested.

Peer mediation (conflict mediation) is already well known in our schools, so it will also contribute to channeling aggression, that is, aggressive behavior in students. Counseling work with parents needs to be improved and much more needs to be discussed with children. Of course, we are aware that the problem will not be solved in this way, but we must direct our attention to prevent aggressive behavior in those children we may influence

Keywords: School, aggression, Aggressive Behavior, Child

AGRESIVNOST KAO POREMEĆAJ U PONAŠANJU KOD DECE

Radomir Arsić

Učiteljski fakultet u Prizrenu-Leposavić, Srbija, radomir.arsic@pr.ac.rs

Hadži Miloš Vidaković

Fakultet za sport i fizičko vaspitanje, Leposavić

Rezime: Sva istraživanja i kod nas a i u svetu pokazuju da se agresivnost sve više i više ispoljava u školama. Iako je osnovna funkcija škola da obrazuje i pruži znanje, novi naraštaji kao jedan od stereotipnih obrazaca svog ponašanja u školi, sve više prihvataju i agresiju. U našem radu smo pokušali da agresiju, odnosno agresivno ponašanje kao oblik poremećaja ponašanja istražimo u našim uslovima. Uzet četvrti razred osnovne škole kao uzorak i kao jedna od prvih prekretnica u životu deteta. Kao što i druga istraživanja ukazuju, najčešći oblici agresivnog ponašanja u školi, na ovom uzrastu predstavlja verbalna agresivnost i tuče, odnosno fizičku agresivnost pre svega kod dečaka, ali u mnogo benignijem obliku nego kod odraslih. Pokušali smo da otkrijemo obrazac agresivnog ponašanja na ovom uzrastu i lociramo mesta gde se ta agresivnost ispoljava.

Vršnjačka medijacija (posredovanje u sukobu) je već poznata u našim školama pa će i ona doprineti kanalisanju agresija, odnosno agresivnog ponašanja kod učenika. Mora se unaprediti savetodavni rad sa roditeljima i mora se mnogo više razgovarati sa decom o tome. Naravno da smo svesni da problem na ovaj način neće biti rešen, ali moramo usmeriti našu pažnju kako bi predupredili agresivno ponašanje kod one dece kod koje možemo uticati.

Ključne reči: škola, agresija, agresivno ponašanje, dete

1. UVOD

U poslednje vreme u svetu, ali i kod nas ubrzano narasta društvena svest o posebnim potrebama, problemima i pravima različitih marginalnih i ugroženih grupa na ivici društvenog interesovanja, kao i o potrebi za širokom akcijom u susret tih potreba i uključivanje ovih grupa u redovne društvene tokove, a pre svega u redovan obrazovni sistem.

Problem učenika sa poremećajima u ponašanju od 7-15 godina je veoma aktuelan. O tome najbolje svedoče ispitivanja o ovom problemu u poslednjim godinama. Institut za kriminološka istraživanja iz Beograda u težnji da što svestranije prouči ovu pojavu izvršilo je u dva navrata svoja istraživanja. Najpotpuniji prilaz problemu daje Institut, ispitujući prestupništvo maloletnika u industrijskim naseljima. Pored toga, u devet beogradskih opština formirane su i rade stručne službe socijalne zaštite pri Centrima za socijalni rad. Međutim, najveći broj pristupa ovom problemu je još uvek, pre svega teorijski bez praktičnih istraživanja na terenu.

Postavlja se pitanje koliko rano i na koji način se mogu otkriti deca sa problemima u ponašanju, i na koji način treba organizovati preventivan rad sa tom decom. Na ovaj način sprečilo bi se eventualno delikventno ponašanje kod ove

dece. Probleme u radu sa ovom kategorijom dece razmatrale su stručne službe socijalne zaštite, specijalni pedagozi i na kraju organi gonjenja i pravosuđa. Značaj preventivnog delovanja koji proističe, ili bi trebao da proistekne, nesumljivo stavlja školu, nastavno osoblje, stručnu službu škole i na kraju direktore škola u situaciju da kao jedan od važnijih faktora, posvete posebnu pažnju ovom problemu. Ovo pre svega, što se poremećaji u ponašanju povećano ispoljavaju u školi (i okolini škole) kako se društvo nalazi u sve većoj ekonomskoj, političkoj, i pre svega, moralnoj krizi.

Imajući u vidu takvo stanje u društvu, škola kao ustanova koja ima jednu od vodećih i značajnijih uloga u vaspitanju i obrazovanju dece, oblikuje ličnost i najlakše može korigovati, ili pak preventivno delovati na asocijalno ponašanje kod dece. U ovom procesu rešavanja asocijalnog ponašanja presudna uloga pripada učiteljima i školi kao ustanovi jer su roditelji već izgubili deo svog autoriteta zbog rada oba roditelja, manjka vremena za vaspitavanje svoje dece ali i zbog nezainteresovanosti šta će sa njihovom decom dalje biti. Porodice u kojima nema celovitosti, mnogo razvedenih brakova, socijalne i ekonomske krize, promene prema autoritetima i vrednostima u društvu, samo su deo izazova koji se postavljaju pred decu i omladinu i koji snažno odvlače mlade u asocijalno ponašanje.

U uslovima dugotrajne i višeslojne društvene krize (koja i danas obeležava našu stvarnost), kao jedna od najtežih posledica, ispoljio se razmah mnogobrojnih socijalnih problema. Težina socijalnih problema ne ogleda se samo u njihovim posledicama već prevashodno činjenicom da se ona ogleda, pre svega, kod mlade generacije. Otudjenost, marginalizacija, loše mogućnosti društvene promocije i ličnog razvoja, deprivacija, psihosocijalno zaostajanje, beda, strukturalno-funkcionalni poremećaji u porodici najvažnije su karakteristike asocijalne i ugrožene dece.

Jedan od razloga alarmantne pojave poremećaja u ponašanju u našem društvu povezuje ovo ponašanje sa kasnijom pojavom maloletničke delikvencije. Mnogi istraživači, pojavu problema u ponašanju vide u genetskim faktorima a njima suprostavljena strana probleme u ponašanju vidi u sredinskim faktorima. Osnivač faktorske koncepcije ličnosti Ejsnek (Eysneck) daje prednost genetskim nad socijalnim odrednicama ponašanja. Ista okolina, naime, dovodi do razlika u osobinama ličnosti a ujedno i u ostalim obeležjima pojedinca. Ejsnek je (1973, prema Hajduković, 2000) utvrdio aspekte ličnosti koje čine osnovne dimenzije ličnosti. Te dimenzije su po njemu dimenzije: ekstraverzije – introverzije i neuroticizma – emocionalne stabilnosti. Osobe sklone delikventnom ponašanju su prema Ejsneku ekstravertiranije, neurotičnije i psihotočnije od nedelikventnih osoba. On razlikuje činjenicu da najveći broj dece sa problemima u ponašanju dolazi iz razorenih porodica, ali ukazuje na to da su roditelji koji se razvode najčešće sa visokom ekstravertnošću, neuroticizmom i psihoticizmom i da na taj način svojoj deci povećavaju rizik pojave poremećaja u ponašanju. Ova teorija Ejsneka je potvrđena i u istraživanjima Lojka (Lojk, 1979, prema Posavec-Babić, 1996) koji je dobio rezultate u skladu sa Ejsnerovim pretpostavkama faktorskog modela.

Suprotna teorija pojave poremećaja u ponašanju nalazi se u teoriji okoline (sredine) mladih koji takve probleme imaju. Posavec-Babić (1996) je sprovedla istraživanja na deci čije su majke bile, odnosno nisu bile osuđivane. Dobijeni rezultati su ukazivali na statističku značajnost kod sklonosti ka kriminalnom ponašanju dece majki suđenika u odnosu na decu neosuđivanih majki. Drugo istraživanje koje su sprovedli Martin i Cowels (1983: prema Božanić, 1985) potvrdila su saznanja da nesigurne životne okolnosti, autoritativni odnos roditelja, kao i drugi faktori pogoduju pojavi poremećaja u ponašanju, kao i da ti uzroci nastaju pod uticajem spoljnih sila. Agresija dece i adolescenata može se shvatiti i kao psihološki problem. U tom slučaju se uključene brojne mogućnosti psihološke korekcije, mnoštvo svih vrsta psiholoških treninga, sesija. Konačno, a to se dešava prilično retko, u dečjoj agresiji se primećuju mentalni poremećaji i onda pribegavaju konsultaciji psihijatra (Можгинский, 2019).

U vezu sa agresivnim ponašanjem (nasilničkim ponašanjem) dovode se i javni mediji, odnosno ono što se plasira i što je dostupno toj vrsti populaciji. Prikazivanjem takvih televizijskih programa ostavlja prostor za neprimerne sadržaje koji se plasiraju i preko crtanih filmova ali i rijaliti programa, pokazivanjem tuča navijačkih grupa i vandalizma (Ilić, 2018). Uzroci nasilja u sportu su različiti i mnogobrojni, zato i pristup ovom fenomenu mora biti specifičan i raznolik. Svakodnevna dešavanja na našim stadionima zahtevaju nova tumačenja huliganizma i nasilja u sportu, jer je ovaj problem svakodnevno prisutan. Do nasilja u sportu dolazi prvenstveno iz neprijateljstva koje postoji među navijačkim grupama, pri čemu se antagonizam ne odvija samo na stadionu, već se sukob prenosi i izvan njega. Navijanje se institucionalizovalo, a nasilje je u ekspanziji i to nasilje koje je ekstremno vidljivo i koje nema nikakav oblik ideološkog opravdanja (Simonović, 2018).

U objašnjenju fenomena asocijalnog, antisocijalnog i delikventnog ponašanja koje nazivamo i društveno neprihvatljivo ponašanje, posebna pažnja se osim socijalnih i kulturnim činjenicama kao i sticajima okolnosti, poklanja i osobinama ličnosti. Mnoga istraživanja, pored navedenih, potkrepila su dokaze o povezanosti (ili o uslovljenosti) ovakvog ponašanja i osobina kao što su emocionalna stabilnost, upornost i druge osobine ličnosti.

U međunarodnoj klasifikaciji bolesti (MKB-10, šifre F90-F98) pod poremećenim ponašanjem definišu se: sklonost laganju, prkos, neposlušnost, provokativno ponašanje, otpor prema autoritetu, preterani nivo grubosti, namerno uznemiravanje ljudi, itd. Međutim, opšti psihijatrijski uslovi da se ovakva ponašanja dijagnostifikuju kao poremećaj

u ponašanju, treba da ispune sledeće uslove: da se javljaju najmanje šest meseci, da se uzme u obzir razvojni nivo deteta i da poremećaj ponašanja ne prate psihičke bolesti kao što su depresija, hiperkinetički sindrom, šizofrenija i manija.

Zakon o socijalnoj zaštiti Republike Srbije, daje sledeću definiciju: „dete sa poremećajima u društvenom ponašanju je ono dete koje bežanjem od kuće, skitnjom ili sličnim ponašanjem narušava opšteprihvaćena društvena pravila ponašanja ili koje čini krivična dela i prekršaje“. Ponašanje maloletnika se opisuje u odnosu na isti problem kao „asocijalno“, „poremećeno“, „devijantno“, „problematično“, „odstupajuće“, „neprihvatljivo“, „u sukobu sa zakonom“ (Jugović, 2007, 19). Za nas je značajan još jedan termin koji se dosta često koristi a koji se naziva rizično ponašanje dece i on podrazumeva ona ponašanja koja nastaju kao posledica nedovoljnog znanja, nemanja svesti, individualne socijalne nezrelosti, prisustva predrasuda ili stereotipa, mladalačke aktivnosti i radoznalost, a koja mogu rezultirati u rezlicitim oblicima devijantnog ponašanja. Rizična ponašanja ne moraju da deterministički predstavljaju „put u devijantnost“ ali ona jesu upozoravajući znak da postoji milje, sklonost i značajna verovatnoća da se uđe u neki od tipova devijantnog ponašanja (Jugović, 2007, 22).

U „Osnovama sistema vaspitanja i obrazovanja“ (Sl. Glasnik RS, br. 88/2017, 27/2018) odnosno u „Zakonu o osnovnoj školi“ propisane su kazne za pojedine pojave nepristojnog ponašanja u školi. U svim tim slučajevima kazna treba da posluži kao sredstvo sprečavanja da se ne učini teži prekršaj kao i da se učenik popravi. U poslednjim godina sve više se čuju opaske da škola kao vaspitno-obrazovna ustanova sve više gubi svoj vaspitni karakter. Nastavnici, pažnju posvećuju ispunjenju nastavnog plana i programa, nezadovoljni su svojim primanjima, često se događaju štrajkovi, ili se odrađuju skraćeni časovi, pa ispostavljanje discipline i pravila ponašanja u razredu može biti prevelik zadatak, pogotovo ukoliko u razredu imamo učenike koji ne izvršavaju svoje zadatke ili ometaju čas. Autoritet nastavnika je poljuljan i dovodi se svakodnevno u pitanje, roditelji su uvek na strani svoje dece i ne žele da sarađuju u rešavanju problema (a na kraju uvek, za ponašanje svoje dece, optužuju školu kao instituciju i učitelje). Nastavnici koji ukažu na probleme bivaju javno prozvani (neki i gube svoj posao – primer nastavika koji je javno pred roditeljima istakao problem narkomanije u svom razredu, suspendovan je i nije mu pružena nikakva podrška, već se njegovo ime razvlačilo po novinama, a prema deci na koju je ukazao nisu preduzete nikakve mere).

Međutim, mnoga istraživanja o stanju, problemima i potrebama naših škola ukazuju na pad nivoa školske uspešnosti; povećanje broja učenika koji odsustvuju sa nastave; pad motivacije za učenje i slično. Gotovo svaki treći učenik u Srbiji opaža svoju školu kao zapuštenu i beživotnu sredinu, više od 2/3 učenika izjavljuje da im je u školi uglavnom dosadno, da je gradivo preobimno i opterećeno nepotrebnim detaljima, teme iz većine predmeta se izlažu na stereotipan, nezanimljiv i staromodan način, nastava je prvenstveno zasnovana na teorijskim znanjima koja su više u funkciji nastavka obrazovanja a manje u cilju ovladavanja konkretnim veštinama i znanjima, postojeće vannastavne aktivnosti ne odražavaju želje i interesovanja učenika⁶, nastavnici prave neopravdane razlike među učenicima što se vidi ne samo u ophođenju već i u ocenjivanju (Jelić, 2006, prema Ilić, 2008, 10).

2. REZULTATI ISTRAŽIVANJA

Naše istraživanje je obavljeno 2018. godine na uzorku od 95 učenika IV-tih razreda OŠ „Car Konstantin“ u Nišu. Učenike četvrtog razreda kao uzorak istraživanja smo odabrali iz više razloga : uzeli smo u obzir da učenike ovog uzrasta karakteriše ulazak u period puberteta koji donosi brojne promene unutar tela deteta ali i unutar ličnosti deteta. Zbog ovih promena dete ovog uzrasta je mnogo osetljivije na životne situacije koje ga okružuju i mnogo burnije i emocionalnije reaguje nego do tada. U ovom periodu sopstvena agresivnost a i agresivnost drugih postaje izraženija.

Upravo na ovom uzrastu (10 – 12 godina) zabeležen je značajan porast agresivnosti koji se ispoljava u školama ili u okolini škole, porast disciplinskih problema u vidu bežanja iz škole, opadanja školskog uspeha u odnosu na raniji, početak pojava sukoba sa okolinom i drugom decom, dovodi se u pitanje autoritet učitelja i uopšte roditelja.

Ispoljavanje agresivnosti kod učenika u školi spada u vrlo kompleksne fenomene a kao predmet istraživanja zahteva složeni pristup. Ispitivanje velikog broja faktora kao i analiza njihovog međusobnog uticaja i odnosa zahteva veliko iskustvo ispitivača, zbog svih nabrojanih faktora, odnosno uzroka koji moraju da prate pojavu poremećaja u ponašanju i veoma male i tanane granice između prihvatljivog i neprihvatljivog ponašanja koje se mora prepoznati.

Kada se govori o aktuelnim agresijama mladih koje se ispoljavaju na mikrosocijalnom planu, onda se najpre izdvaja vršnjačko nasilje, potkulturalno nasilničko ponašanje navijačkih grupa i vandalizam. Vršnjačko nasilje je kolokvijalni naziv za različite vidove nasilničkog ponašanja u kome učestvuju mladi i u kojima su žrtve pripadnici istih uzrasnih grupa. Vršnjačko nasilje je deo ukupnog nasilja na mikrosocijalnom planu (porodično, međugeneracijsko, u institucijama, u susedstvu itd), i ono privlači pažnju tek u slučajevima drastičnih posledica i vrsta žrtava. Mere koje se preduzimaju u cilju sprečavanja vršnjačkog nasilja najčešće se usmerene prema nekim vidovima pojačane kontrole i ne dopiru do bitnih uzroka pojave ovog vida agresivnosti kao što su faktori koji izviru iz svajstava ličnosti ili odnosa koji vladaju u mikrosredini.

Tabela br. 1. Distribucija uzoraka učenika OŠ „Car Konstantin“

Odeljenje	Brojno stanje učenika				Ukupno	
	Dečaci		devojčice			
	broj	%	broj	%	broj	%
IV /1	13	23,5%	9	20,5%	22	23,2%
IV /2	11	21,6%	11	25,0%	22	23,2%
IV /3	13	25,5%	14	31,8%	27	28,4%
IV /4	14	27,5%	10	22,7%	24	25,3%
UKUPNO	51	100%	44	100%	95	100%

U tabeli 1 prikazana je struktura ispitanika u odnosu na odeljenje i pol. Istraživanjem je obuhvaćeno ukupno 95 ispitanika OŠ „Car Konstantin“ u Nišu.

Obradu podataka smo započeli obradom socio-demografskih podataka učenika. Prva grupa pitanja odnosila se na dosadašnji uspeh učenika, porodične odnose, obrazovanje i zaposlenost roditelja. Uzimanje ove, porodične anamneze je trebalo da nam pokaže povezanost između obrazovne strukture roditelja, porodičnih odnosa u porodici, uspeha i zaposlenosti roditelja i pojave agresije, odnosno agresivnog ponašanja kod ispitivanih učenika.

Tabela br.2. Obrazovni nivo roditelja

obrazovanje	majke		Očevi	
	broj	%	broj	%
Bez osnovne škole	1	1,1%	1	1,1%
Osnovna škola	3	3,2%	3	3,2%
zanat	2	2,1%	7	7,4%
Srednja škola	32	33,7%	33	34,7%
Viša škola	17	17,9%	18	19,0%
fakultet	40	42,1%	33	34,7%
UKUPNO	95	100,0	95	100,0

Iz tabele se može zaključiti da većina ispitivane dece ima visokoobrazovane roditelje (42,1% majki i 34,7% očeva sa završenim fakultetom). Ukoliko obrazovni nivo roditelja ispitivane dece grupišemo u tri grupe : do srednje škole, srednja škola i više od srednje škole, onda nam rezultati pokazuju da 60% majki i 53,7% očeva ima obrazovanje koje se nalazi u grupi u više od srednje škole, što pokazuje visok nivo obrazovanja roditelja ispitivane dece. Ovakav visok nivo obrazovne strukture roditelja nije i tipični obrazovni odnos, ali nam može pokazati kako se agresivno ponašanje manifestuje i pojavljuje kod dece čiji roditelji imaju više ili visoko obrazovanje.

Prvo pitanje koje je postavljeno učenicima bilo je : kako oni provode slobodno vreme i koliko to iznosi u časovima?

Tabela br.3. Aktivnosti kojima se učenici bave u slobodno vreme

Slobodne aktivnosti	Ne bave se		do 1sat		do 2 sata		do 3 sata	
	broj	%	broj	%	broj	%	broj	%
Gleda TV	35	36,8%	11	11,6%	36	37,9%	13	13,7%
Igra kompjuterske igre	34	35,8%	16	16,8%	28	29,5%	17	17,9%
Čita knjige	67	70,5%	14	14,7%	14	14,7%	0	0
Napolju je sa društvom	6	6,3%	19	20,0%	42	44,2%	28	29,5%
Bavi se sportom	47	49,5%	27	28,4%	9	9,5%	12	12,6%
Radi nešto drugo	79	83,2%	9	9,5%	7	7,4%	0	0

Iz tabele br.3 vidi se da najveći broj učenika (44,2%) provodi napolju do 2 sata sa svojim društvom, a čak 29,5% učenika napolju provodi sa društvom 3 i više sati, dok nasuprot tome nijedno dete nije dalo odgovor da čita knjige 3 ili više sati. Isto tako veliki je postotak dece koja igraju video igrice i to u sve tri ispitivane varijable (1 čas-16,8%; 2 časa – 29,5% i 3 časa 17,9%). Za varijablu : bavi se sprotom, s obzirom na uzrast ispitanika, nismo dobili neočekivane rezultate. Ukoliko rangiramo odgovore onda dobijamo listu aktivnosti koje deca sprovode u svojem slobodnom vremenu : napolju sa društvom; glede TV program; igra kumpjuterske igre; bavi se sprotom i na kraju, čita knjige.

Druga grupa pitanja se odnosila na dobijanje preciznijih podataka o postojanju i rasprostranjenost verbalne i fizičke agresivnosti među ispitivanim učenicima kao i da otkrijemo mesto izražaja te agresivnosti. Na pitanje : da li su u toku školske godine učenici imali prilike da u školi (ili školskom dvorištu) vide tuču, dobijeni su sledeći odgovori:

Tabela br.4. Opažanje tuče od strane učenika

pol	Jesu videli tuču		Nisu videli tuču	
muški	40	78,4%	11	21,6%
ženski	27	61,4%	17	38,6%

Rezultati ispitivanja pokazuju da je čak 67 učenika oba pola videlo tuču u školi ili školskom dvorištu a samo je 28 učenika odgovorilo da tuču nije nikada videlo. Učenici muškog pola su u skoro dvostrukom broju odgovorili da su tuču videli u odnosu na devojčice.

Na pitanje : Da li su i sami učestvovali u nekoj tuči? dobijeni su sledeći rezultati:

Tabela br.5. Učestvovanje u tuči

Pol	nijednom		jednom		Više puta	
Muški	37	72,6%	6	11,8%	8	15,7%
ženski	43	97,7%	1	2,3%	0	0

Na osnovu dobijenih rezultata, potvrđena je teorija da dečaci u mnogo višem broju, učestvuju u tučama i ispoljavanju agresivnog ponašanja u odnosu na devojčice. Kao smo želeli da utvrdimo povezanost korišćenja slobodnog vremena sa pojavama tuče, ukrstili smo podatke o bavljenju sa društvom i učešću u tuči i dobili sledeću tabelu:

Tabela br.6. Odgovori na pitanja o slobodnom vremenu i učestvovanju u tuči

društvo	Ni jednom		jednom		Više puta	
Ne bavi se	6	100%	0	0	0	0
do 1 sat	18	94,7%	0	0	1	5,3%
do 2 sata	31	73,8%	4	9,5%	7	16,7%
do 3 sata	25	85,3%	3	10,7%	0	0

Iz tabele broj 6. se zaključuje da učenici koji svoje slobodno vreme ne provode sa društvom, nisu učestvovali ni u jednoj tuči. Učenici koji su sa društvom provodili 1 sat su takođe veoma malo učestvovali u tučama (osim jednog koji je više puta učestvovao u tuči), a učenici koji su 3 ili više sata provodili sa društvom učestvovali su u više tuča. Ovim se može postaviti zaključak o povezanosti korišćenja slobodnog vremena („gluvarenja“) pa povećanim ispoljavanjem agresivnog ponašanja (tuča) kod ispitivanih učenika.

Tabela br.7. Mesto u školi na kojem najčešće dolazi do svađa i tuča

Ponuđena mogućnost	broj	%
U učionici pre ili posle časa	30	31,6 %
Na času	10	10,5 %
U školskom dvorištu za vreme odmora	16	16,8 %
U školskom dvorištu pre ili posle nastave	32	33,7 %
Na ekskurzijama ili izletima	5	5,3 %
Na sekcijama, dopunskoj i dodatnoj nastavi	2	2,1 %
UKUPNO	95	100 %

Po mišljenju učenika, do svađa i tuča najčešće dolazi u školskom dvorištu i to pre ili posle nastave (33,7), zatim u učionici pre ili posle nastave (31,6%), u školskom dvorištu za vreme odmora (16,8%), na času (10,5%) itd. Zanimljiv je ovaj dobijeni podatak da se skoro 11% dece svađa na samom času, na nastavi, što svakako može biti podatak koji bi ukazivao na rad i ponašanje nastavnika i učitelja. Ostala, mesta gde se događaju svađe su standardna : učionica i dvorište pre ili posle nastave, iznenađujući su dobijeni odgovori kojima se kao mesto svađe navode i rad u sekcijama, dopunskoj i dodatnoj nastavi. Sekcijaki rad pretpostavlja individualnu zainteresovanost dece, pa je stoga, uz veoma mali animozitet među takvom decom, iznenađujuće veliki postotak dece koja su izabrala ovo mesto za međusobnu svađu. Distribucijom dobijenih odgovara na pitanje o mestu gde se najčešće događaju tuče, dobijeni su rezultati koji ukazuju da se najveći broj tuča događa u školskom dvorištu pre ili posle časova. Ovakvi odgovori su očekivani i potvrđuju istraživanja koja su vršena u inostranstvu i kod nas.

Sledeće pitanje na koje smo želeli da dobijemo odgovor bilo je da se precizira koja je to situacija koja učenike razbesni. Od mnoštva situacija konkretizovali smo pet situacija, koje su po našem mišljenju karakteristične ali smo ostavili i mogućnost da učenici sami navedu konkretnu situaciju po svojoj želji. Odgovori koji su dobijeni obrađeni su broječno i procentualno posebno za dečake i devojčice i ukupno za sve ispitanike i rezultati su doistribuirani u tabeli 8.

Tabela br.8. Situacija koja najviše razbesni ispitanike

Ponudene mogućnosti	dečaci		devojčice		ukupno	
	broj	procent	broj	procent	broj	procent
Kritika roditelja zbog ocene ili ponašanja	11	21,6 %	4	9,1 %	15	15,8 %
Kritika nastavnika zbog ponašanja	5	9,8 %	2	4,6 %	7	7,4 %
Svađa sa drugovima	20	39,2 %	21	47,7 %	41	43,2 %
Loše ocene	7	13,7 %	12	27,3 %	19	20,0 %
Nešto drugo	8	15,7 %	5	11,4 %	13	13,7 %
UKUPNO	51	53,7 %	44	46,3 %	95	100 %

Iz distribuiranih rezultata se vidi da ispitanike najviše razbesni svađa sa drugovima pa tek onda druge mogućnosti kao što se slabe ocene ili kritika roditelja. Kod odgovora koje smo dobili od devojčica, njih najviše razbesni svađa sa drugovima/drugaricama, a tek onda loše ocene ili nešto drugo (nije definisana situacija). Kod dečaka situacija koja ih razbesni jeste takođe svađa sa drugovima, ali je na drugom mestu kritika roditelja pa tek onda nešto drugo. Razlika između dečaka i devojčica jeste u ovoj drugoj mogućnosti – loše ocene kod devojčica i kritika roditelja kod dečaka. Verovatno na ovom uzrastu su ovo realni odgovori jer bi na starijem uzrastu dobili drugačije odgovore za drugu mogućnost.

Tabela br.11. Ko ih najčešće razbesni

Ponudene mogućnosti	dečaci		devojčice		ukupno	
	broj	procent	broj	procent	broj	procent
roditelji	1	2,0 %	2	4,6 %	3	3,2 %
brat, sestra	19	37,3 %	19	43,2 %	38	40,0 %
drugovi	28	54,9 %	22	50,0 %	50	52,6 %
neko drugi	3	5,9 %	1	2,3 %	4	4,2 %
УКУПНО	51	53,7 %	44	46,3 %	95	100 %

Osobe koje najčešće razbesne ispitanu decu smo gradirali i dobili odgovore iz kojih se vidi da nema statistički značajne razlike u odgovorima. Naime skoro podjednak je broj odgovora koje smo dobili i kod dečaka i kod devojčica. Pretpostavka da je najčešći „izazivač“ koji razbesni decu drug/drugarica je i potvrđen ovim istraživanjem. Dobijeni rezultati ukazuju da drug/drugarica najviše može da razbesni ispitanike i taj odgovor je dalo preko polovine ispitivane dece.

3. ZAKLJUČAK

Skoro sva deca su ponekad naporna i puno traže, međutim da bi za neko dete rekli da ima poremećaj u ponašanju ili da ima problematično ponašanje takvo ponašanje mora pre svega da traje duži period ili pak da je u tolikoj meri ozbiljno da predstavlja značajni problem porodici ili društvu.

Preterano poremećeno ili agresivno ponašanje u bilo kom uzrastu treba shvatiti kao ozbiljan problem. Nikako se on ne treba odbaciti kao „faza“ u razvoju kod deteta, odnosno „nešto što će samo proći“. Ovo ponašanje kod dece često počinje kao gubljenje kontrole, razdražljivošću, impulsivnim reakcijama ili lakom frustracijom. Međutim disciplina se ne treba svesti na grubost i nepravdu prema detetu. Često se dečje ponašanje pogorša ako se dete fizički kažnjava.

Телевизијски програми и видео игре у којима има претераног насиља такође веома утиче на младе, поготово на осетљиву децу. Често насиље води ка новом насиљу.

Проблеми са понашањем могу се одразити на способност детета да решава проблеме, да се suoчи са животом и да ужива у нормалним активностима у породици и са друговима. Поремећено понашање отежава deci школовање, социјалне контакте са другом decom као и на односе у породици. Ако се не престане са оваквим понашањем често ова деца постају и предмет проблема у школи, проблема са законом или при запошљавању.

Агресије на микросоцијалном плану представљају раширени вид конфликтног понашања код све младе dece, које у неким својим видовима обележава чак и поткултуре sukoba. Отуђеност, раширене frustracije, нетолеранција, вербални и neverбални конфликти постали су део svakodnevnice којима prisustvuju, изложени су njима или у njима učestvuju mladi. Агресивна понашања, као prototip, svakodnevno су присутни у свим медијима, па и у većини crtаних filmova, filmovima који prikazuju историју и прошлост. Anti heroји се просто nude у свим могућим sadržajима и formama javног живота тако да не може бити случајна samoidentifikacija код младе dece. Izostanak kontrole и usmeravanja од стране roditelja препушта практично, decu овом uticaju агресивних modela, а деца на овом uzrastу и уче се понашању на основу modela.

Иако је nedostatak vaspitних sadržaja и formi који podstiču humanost, toleranciju, solidarnost, saradnju или nekonfliktно prevazilaženje problema, било да је reč о porodičnom или školskom vaspitanju, део objašnjenja агресивности код mladih, оно је nepotpuno, јер се koreни takvog понашања nalaze у uslovима у којима ти mladi живе. Mladi су изложени mnogим притисцима, frustracijama, osujećenjима и stresovima са којима се они nemoćни да се nose а социјално окружење nimalo им не pruža odgovарајућу podršku usled чега mladi изlaz из takvih situacija nalaze и у агресивном понашању.

У školsкој sredini деца требају да се oseћају сигурна и заштићена јер у većини случајева ту provode veći део vremena. Celodnevни и produžени boravak је све popularнији код roditelja и mnoge škole га primenjuju. Међутим, када сви други фактори vaspitanja zатаје (porodica, mediji, društveno окружење) или не сарађују онда ни школа као ustanova не може квалитетно да ostvarује своју vaspitну ulogu. Нови društвени односи saradnju roditelja и škole не zasnivaju на uzajamном poverenju već на nepoverenju и prebacivanju odgovornosti једних на друге. Reforma школе се predugo događa, rezvija се само кроз spoljaшnju formу и повећањем obaveznih и изbornih predmeta, дете је preopterećено nepotrebnим učenjem и мало се користе forme vaspitног delovanja од стране učitelja. Reагује се tak када се nešto desi, pokušaji zataškavanja само privremeno „reše“ probleme да би се kasnije ispoljili у mnogo većем stepenu. Школа не delује preventivно već korektivно, nema kontinuiteta и organizovanosti у vaspitном delovanju што се konstatује из повећања dela која се могу dijagnosticirati као агресивне или агресивна понашања.

LITERATURA

- Ајдуковић, М. (2000). *Еколошки мултидимензионални приступ сагледавању ризика и заштите у развоју поремећаја у понашању деце и младих*. У Башић, Ј., Јанковић, Ј. (ур): *Ризични и заштитни чимбеници у развоју поремећаја у понашању деце и младих* (24-56), Загреб,
- Вожићевић, В. (1985). *Неке особине личности adolescenata-polaznika различитих стручних усмерења средње школе*. У Lacković-Grin (ur): *Radovi, Zadar, Filozofski fakultet*,
- Ђуришић, М. (2015). *Истраживања агресивног понашања деце и младих у Србији из угла истраживача: Импликације за будућа истраживања*, Београд, Београдска дефектолошка школа, Vol. 21, No. 2 (2015), str. 61-77
- Илић, З. (2000). *Ресоцијализација младих преступника*, Дефектолошки факултет, Београд,
- Илић, З. (2008). *Млади у ризику и сукобу са законом у школи, у Поремећаји понашања у систему образовања*, Факултет за специјалну едукацију и рехабилитацију, Београд,
- Пић, Ј. (2018). *Сртани филмови и агресивно понашање дјецe*, Банја Лука, III Међународна конференција, Center of Modern Knowledge, Zbornik radova: *Društvene devijacije*, Issue 3/2018, pp. 249-256,
- Југовић, А. (2007). *Социолошки приступ у дефинисању појма и типова поремећаја понашања, у Поремећаји понашања и преступништво младих: специјално педагошки дискус*, Факултет за специјалну едукацију и рехабилитацију, Београд
- Лоренц, К. (1970). *О агресивности*, Вук Караџић, Београд,
- Милосављевић, М., Југовић, А. (2008). *Социјална искљученост и друштвене девијације младих, у Поремећаји понашања у систему образовања*, Факултет за специјалну едукацију и рехабилитацију, Београд,
- Можгинский, Ю. (2019). *Агресивност детей и подростков, Распознавание, лечение, профилактика*. Изд. 3-е, стереотип. / Ю.Б. Можгинский – М.: «Когито-Центр»,
- Равловић, М., Ђунић-Равловић, В., Глуњић, Н. (2017). *Повезаност ставова према агресивности и агресивног понашања код adolescenata са lakом mentalном ometenošću*, Београд, Београдска дефектолошка школа, Vol. 23, No. 3 (2017), str. 9-23,

- Посавец-Бабић, Љ. (1996). *Психосоцијалне карактеристике малолетника и припадност групи малолетних деликвената*, дипломски рад, Филозофски факултет, Загреб,
- Pauker, K., Williams, A., & Steele, J. R. (2017). *The development of racial categorization in childhood*. In A. Rutland, D. Nesdale, & C. S. Brown (Eds.), *The Wiley handbook of group processes in children and adolescents* (pp. 221–239). West Sussex, UK: Wiley
- Стакић, Ђ. (1991). *Методика рада са малолетним деликвентима*, Дечје новине, Горњи Милановац,
- Савовић, Б. (2000). *Ставови ученика према дисциплинским проблемима у основној и средњој школи*, Зборник Института за педагошка истраживања број 33, Београд,
- Савовић, Б. (2000). *Дисциплински проблеми у основној и средњој школи*, Зборник Института за педагошка истраживања бр. 34, Београд,
- Симоновић, Ј. (2018). *Насиље у спорту*, Зборник радова са III Међународне научне конференције *Не насиљу-јединствен друштвени одговор*, Центар модерних знања, Бања Лука, стр. 241-249,
- Williams, A., & Steele, J. R. (2016). *The reliability of childfriendly race-attitude implicit association tests*. *Frontiers in Psychology: Quantitative Psychology and Measurement*, 7,1–11.